

DR. OLÁH JÁNOS

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Szeged

Mester János a munkaiskola formális fokozatairól

Mester János 1940-től 1949-ig a szegedi egyetem pedagógiai tanszékének profeszszora volt. Jelentősek a „cselekvő iskola” lélektani alapjaival kapcsolatos kutatásai, s a korabeli hazai továbbképzés tartalmi és módszerbeli korszerűsítésében is fontos szerepet játszott.¹

A munkaiskola a múlt század utolsó harmadában kialakult és századunk első évtizedeiben tért hódító pedagógiai irányzat, amely a tanulók fizikai és szellemi aktivizálását tűzte ki feladatául, kiemelve a kézügyesség fejlesztését.

A formális vagy alaki fokozatok a tanítás menetének olyan elrendezését jelentik, amelyet a tananyag feldolgozásakor, tagolásakor alkotóik intencióinak megfelelően figyelembe kell venni. Ezek a fokozatok csakis a feldolgozás formájára vonatkozóan adnak útmutatást.

A nevelés története folyamán kialakult formális fokozatok közül a Herbart–Ziller–Rein-féle fokozatok terjedtek el a legszélesebb körben, s több évtizeden keresztül befolyásolták a tanítás gyakorlatát.

A formális fokozatok legnagyobb hazai propagátora Kármán Mór (eredetileg Kleinmann, 1843–1915) szegedi születésű budapesti professzor volt, akinek életére Herbart pedagógiája meghatározó befolyást gyakorolt.

A formális fokozatok és a velük kapcsolatos viták a fiatal Mester Jánosra is nagy hatást gyakoroltak, természetesen ő is kifejtette nézeteit.

„*A munkaiskola lélektani alapvetése és új formális fokozatai*” c. munka reprezentálja a legjobban Mester János pedagógiai elképzeléseit. *A tanulmány 1928-ban jelent meg Budapesten Szenes Adolf „Az élet iskolája” c. kötetében (85–117).*²

A szerző bevezetőjének érdekes címet adott: „Átmenet a gépmember korából a lélek korszakába, a harmadik humanizmus jellemző vonásai”. Megállapítja, hogy a nevelő-oktató minden időben összefüggött a kor lélektanával, világnézetével, életfelfogásával, pedagógiájával.

Milyen volt a gépmember kora? Erre a kérdésre érdekes választ adott. A XVIII. század tudományos gondolkodását a mechanika és a fizika irányította. Még Kant is a Newton-féle világképbe foglalta a filozófiát, és néhány törvényre kívánta visszavezetni az emberiség szellemi életének tengernyi változatát. Az ő nyomdokain járt e tekintetben Herbart és az egész asszociációs lélektan, az ún. klasszikus pszichológia. Ennek a lélektannak két alapelvén – a képzetek kölcsönös erősítésén és gátlásán – nyugszik a XIX. században vezető szerepet játszó Herbart-féle pedagógia.

Spranger (és Kerchensteiner) szerint ezt a régi gépmembert fel kell hogy váltsa a lélek korszaka. Erről 1927-ben a berlini egyetemen beszélt a külföldiek számára tartott tanfolyamon.

Mester János nem ért egyet a Herbart–Ziller-féle formális fokozatok rendszerével,

melynek vezérelve: nyújtjuk a képzeteket tervszerűen úgy, hogy egymást erősítsék, műszóval hogy appercepciókat hozzanak létre.

Mester János megállapította, hogy Herbart az érzelmet és az akaratot nem ismeri el önálló élménynek, csak a képzetek játékaának függvényeként tünteti fel mindkettőt. Nem akart hallani az öröklésről sem, s az egyéni hajlamoknak sem jut nála szerep, mert ezek felborítanak az egész szépen megépített mechanizmust. Nem ismerte fel a gondolkodás, főleg a teremtő gondolkodás folyamatait és törvényeit, nem látta, hogy az anyag elsajátítása nem egyszerű erőátvitel, hanem teremtő tevékenység.

Spranger szakít a *lélek nélküli lélektan* hibás dogmájával (Psychologie ohne Psyche), ezzel Mester is egyetért. *A lélek kultúrájának ezt az új korszakát Spranger harmadik humanizmusnak nevezi (az első kettő a humanizmus és a neohumanizmus). Nevelési szempontból mind a három humanizmusnak közös vonása, hogy kora nevelését és műveltségét nem tartja igaz emberhez méltónak. Az élet jelszavát hangoztatják.*

Spranger az 1927 nyarán tartott szünidei tanfolyamon három vonással jellemezte a harmadik humanizmust:

1. az embert csak úgy érthetjük meg, ha mint élmények középpontját tekintjük,
2. a pedagógia fő tényezője az ember szellemi tevékenysége és alkotó ereje,
3. minden egyén lényeges vonatkozásban áll a közösséggel.

Ennek az új szellemi iránynak pedagógiai téren legkifejezőbb és legmérsékeltbb intézménye a *munkaiskola*, melynek rengeteg irányzata van. Ennek oka Mester szerint, hogy a pedagógusok „fáztak” a munka és az élmény fogalmának a kifejtésétől, feledték, hogy az iskolai életben nem általában munkával van dolgunk, hanem nevelőmunkával. Közhelynek tekintették az iskola és a munka nevelő értékét; a közhelyeknek pedig az a sorsuk, hogy minden meggondolás nélkül röppennek szájról szájra, mélyebb értelmüket senki sem veszi fontolóra.

Mester János a következőkben az *élményt* próbálja meghatározni. Megállapítja, hogy rengeteg definíciója van. Tágabb értelemben az élmény olyan tudattartalom, melyet minden értelmi feldolgozás nélkül közvetlenül szemlélünk. (Így élmény a piros rózsza, amelyet látunk, s melynek színe valamilyen hatást gyakorol ránk.) Mester János szerint az „élmény” szűkebb értelme újabb keletű, Spranger állítása szerint a szónak idegen nyelvre le nem fordítható jelentése: „Aufwühlung des Inneren durch bedeutsame Erfahrung” („Belső világunk felkavarása jelentős tapasztalat által”). Mester ezzel vitába száll, azt írja, hogy a mi magyar szavunk elég híven tükrözi ezt az értelmet. Az élmény nálunk is életbevágó tapasztalat, mely belső megrendüléssel vagy kisebb-nagyobb belső gazdagodással és átalakulással jár. Így az élmény sem egyéb, mint énünk állapotváltozásainak megtapasztalása. Az élmények keletkezésének feltétele az „én” és a környezet harmóniájának vagy egyensúlyának megbomlása. (Vagy a környezet változik meg, vagy bennünk új szükségletek keletkeznek, vagy mást kíván az eszünk, mint a szívünk stb.) A lélek első önkéntelen reakciója a külső ingerre valószínűleg nem az érzet, hanem a kellemes vagy kellemetlen érzés, melynek okát önkéntelenül keresi az ismeretünk.

Mester ezután az *öntevékenység* pszichológiáját fejtegeti. A külvilágot szemlélő emberi elme nem úgy működik, mint a fényképező lemez, amely egyszerűen befogad, hanem mint a festőművész, aki a maga színeivel, a maga technikai ügyességével, érző szívével jeleníti meg a tárgyat. Az öntevékenység az emberi cselekvésnek hármas mozzanatában nyilvánul meg: származásában, lefolyásában és céljának elérésében. Semmi sem tűnik el bennünk nyomtalanul. Ezt a belső alakulást és a lélek alakulóképességét nevezzük lelki plaszticitásnak. A homogén plaszticitás ugyanannak a teljesítménynek végzését

könnyebbé, gyorsabbá teszi. A heterogén plaszticitás a lélek tevékenységének a hatását kiterjeszti a rokon, sőt nem rokon területekre is. Ez a plaszticitás az alapja a munkaiskolának. Stern három válfaját különbözteti meg: irradáció, (utóhatások átsugárzása többkevesebb rokon területre), asszimiláció (tevékenységünk utóhatása, mely befolyásolja életfelfogásunkat), immunizálás (szervezetünk védekezése).

Az élmény kidolgozása után a *gondolkodás* és az *ítélet* kapcsolatáról értekezik a szerző, kifejtve az ítélet lélektanát: „mert ha a XIX. század pedagógiája az asszociációra épült fel, a XX. század nevelése az ítélet jegyében indult még akkor is, mikor érzelmet, esztétikát, voluntarizmust, alkotást vagy kifejező mozdulatokat hangoztat, mert a megfontolás irányítja minden igazán emberi érzelmünket, akarásunkat”.

A szerző a következőkben a *mozgásról* és a *játékról* értekezik, majd a *munka* fontosságát fejt ki. Megállapítja: „A munka imádság, a munka nemesít, a munka gyógyít, a munka öl.”

A befejező részek a nevelői munkával és a nevelőmunka formális fokozataival foglalkoznak. Megállapítja, hogy csak az a munka nevel, amelynek nemes és komoly az indítók. Kerschensteiner szerint csak az a munka nevel, mely pontos, logikus gondolkodásra szoktat, mely feltételezi az önvizsgálatot, önellenőrzést és teljes tárgyalgosságot, vagyis a dolgok természetének fölismerését és a hozzájuk való alkalmazkodást. A nevelői munka eredménye a gyermek belső előkészítése az igazi hivatására. A társadalomban a legtöbb embernek olyan munkát is kell végeznie, amihez egyáltalán nincsen kedve. Szinte közmondásos Horatius szatírájának az a gondolata, hogy mindenki elégedetlen a maga mesterségével. „S éppen – mint Mester írja – a nemzeti életnek legnagyobb kincse a tagok lelkiismerete, önuralma és önfegyelmzése, mely a hajlamok ellenére is kitart a nagy célok követésében.”

A nevelőmunka formális fokozataival kapcsolatban Mester fontosnak tartja, hogy azok alapgondolata helyes, de ehhez korszerű alapvetés szükségeltetik. Ebben nem a herbarti asszociáció, hanem az élmény és az ítélet segít. Nézzük tehát Mester János *formális fokozatait!*

Első fokozat az *élménynyújtás*, mint minden öntevékenység kezdete és alapfeltétele. Megfelel ez az eddigi hangulatkeltésnek és az anyagközlésben a szemléltetés mozzanatának.

Második fok a *problématudat ébresztése*, a régi célkitűzés. Az élményben és megfigyelésben a gyermek önkéntelenül lát problémákat, és kívánczik föladatak megoldása után. A tanító nem igazodik teljesen a gyermekek kérdéseihöz, mert ezek kiszámíthatatlanok, viszont helyes irányba tereli a megnyilvánuló vágyat. Föladatát akkor éri el, ha minden tanuló áttekinti az órán végzendő anyag célját.

Harmadik fok a *munkaterv elkészítése* vagy a fölvetel keresése és igazolásának módszerei. A harmadik fokot akkor éri el a tanító, ha minden tanuló áttekinti a megoldásra vezető lépéseket és ezek egymásutánját. Sok nevelő ebben a fokban látja a korszerű általános műveltség megvalósítását.

Negyedik: a munka, elsősorban a szellemi munka fokozata, vagyis az *ítélet megalkotása és igazolása*. A gyermek maga foglalja össze az eddigi anyagot, választja ki a lényegest, áttekinti, beosztja az egészet, felhasználja a forrásokat, módosítja a kísérleteket, vagy legalább önmaga dolgozza át a tankönyvet. A kivitel itt egészen a tanulóé. A tanító itt csak felügyel, de segít, ha az szükségeltetik. Ez a feszült figyelem, a gondolkodás és az invenció ideje.

Ötödik a *kifejezés foka*. Mondhatnánk inkább, hogy ez a testi munkának, a kézügyességnek és a mozdulatkultúra többi ágának érvényre juttatása. Minden szemléltetésnél és

gépies betanulásnál hatásosabb a cselekedtetés. Ezzel iskolázzuk a gondolatot és a „minta módszer” segítségével alakítjuk az érzelmi világot.

Hatodik a *kritika és a meggyőzés foka*. A teljes ítélethez hozzátartozik kritikai alapon alkotott meggyőződésünk. Az alapos tanításnak az is feladata, hogy a tanulóval megismertesse az önbírálat és a mások bírálatának fő szempontjait.

Hetedik fokozat a *rendszerbe foglalás és begyakorlás*. A tanításnak egy életre szóló maradandó értéket kell nyújtania. A munkaiskola itt a jövőben még új feladat előtt áll, nemcsak élményt, a megfigyelés és megértés módszereit kell nyújtania, hanem ezenfelül az olvasás, a feldolgozás művészetét, a megtanulás, a helyes ismétlés és alkalmazás módszereit.

Mester a *tanítók részére is javasol formális fokozatokat*: 1. élménynyújtás vagy a gyermeki megfigyelés eredményének felhasználása, 2. az átélt tapasztalatból a problémakeresés és célkitűzés, melynél igen fontos a fogalmak tisztázása. Láss a gyermek pontosan, miről van szó, és mit akar. 3. Következik a munkaszeretethez, munkakedvhez ébresztése és a megoldás módszereinek, eszközeinek teljes ismerete alapján történő rávezetés a legjobb módokra. 4. A szellemi munkában az elemzés és összevetés gondos irányítása, óvás a tévutaktól. 5. A kifejezés megválasztása, eszközökről gondoskodás. 6. A kritika fokán pedig a hibák kijavítása. 7. A végső fok az eredménynek a gyermek életfelfogásába illesztése, világnézetének szilárdítása.

A gyermek tudatlanságával, tapasztalatlanságával és ügyetlenségével szemben a tanító képviseli a történelmi társadalmat, a nemzeti hagyományokat, a tudományok kiforrott módszereit és eredményeit, az egész múlt és jelen művelődést. Óvja meg tehát a gyermeket a túlzó szubjektivizmus elbizakodottságától. Tisztelje a gyermeket, vezesse nagy megértéssel, szeretettel az osztályt, legyen időnként csak irányítója a tanulók eszmecseréjének. Igaz műveltséget csak akkor nyújt, ha a gyermekkel együtt meg tud hajolni a természet, a lélek és a nemzeti társadalom nagy törvényei előtt. Ne felejtse el Goethét: „... csak attól tanulunk, akit szeretünk”.

A fentiekből látható, hogy Mester János, a modern pedagógiai irányzatok elméleti ismeretével felvértezve *élesen támadta a herbartianizmust*, hiszen már régóta a magyar gyermektanulmányi mozgalom lelkes propagátora volt, és a *Gyermek* c. folyóiratot nemcsak olvasta, hanem maga is publikált benne, mindazonáltal megállapítható, hogy *a herbartianizmus is kétségtelenül hatott rá*. Formális fokozatai vitathatatlanul érdekesek, több eredeti gondolatot, elképzelést tartalmaznak.

FORRÁSOK, IRODALOM

- [1] Pedagógiai Lexikon III. kötet. Főszerkesztő: Nagy Sándor. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978. 136–137.
[2] *Mester János: A munkaiskola lélektani alapvetése és új formális fokozatai*. In: Szenes Adolf: *Az élet iskolája*. Bp., 1928. 185–171. (A tanulmány különnyomtatványként megtalálható a JATE Ped. Tan-
székének könyvtárában is.)